

Varga Csaba¹

Néhány régi portréfotó egykori pécsi antikváriumokból

A' multnak képviselői az emlékek, ezek testesítik a' köteléket, mely bennünket összefűz; szent őrzésök a' nemzetiség' első kötelessége. Ezekhez kapcsolódnak eszméink őseinkről, ezekből látjuk, hogy tekinték ők a' világot, ezekben mutatkozik a' mult századok' izlése. Ki legkisebbet is közülök elront vagy elveszni hágy, a' multnak dicső paletájából egy követ tört ki, 's tulajdon állásának alapját megrongálta, mert ha magasan állunk, csak a' múlt az, mi bennünket felemelt, mit lábunkkal taposni nem kellene. —

2

VARGA LEVENTE (1939–2024) gyermekorvos bátyám és Pécs iránti szeretete emlékére

Az egyetemvégzés előtti időket kivéve sohasem voltam más, mint akadémiai intézeti keretek közt kutató vagy egyetemeken előadó jogfilozófus, előtte pedig egy talán másik véglet, a mezőgazdasági és ipari segédmunkás, majd a mélyszintek köszénbánya csillése nehéz munkájának tanulságaiból gazdagodhattam. Nem véletlen hát, ha nem érezhetem át (legfeljebb jól-rosszul elképzelhetem), hogy milyen egy levéltáros, könyvtáros vagy muzeológus szakmai énje és élete. Annyit élhettem csupán át, hogy úgyszólván a rendszerváltozásig a tudományos kutatás számunkra biztos szegénységet garantált, s hogy ez a méltatlan állapot a kultúra munkásainak ez utáni jövőjére is átörökítődött.³ Nehezen éltünk, létünk értelmessége mégis az evilági lét

¹ DSc (1993), Széchenyi-díj (2013); kutató professor emeritus (MTA Jogtudományi Intézete) és professor emeritus (Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Jogbölcseleti Tanszék) ; varga.csaba@jak.ppke.hu

² Pulszky Ferenc 'A' műgyűjtemények' hasznairól' *Athenaeum* Tudományok' és szépművészetek' tára (Pest, 1838. augusztus' 9.) Második félév, 12. szám 1838:186.), 185–189, 187.

³ Szomorú emlékem, hogy volt pécsi könyvtárigazgató úgyszólván anyai barátom, az immár nyugdíjas ROMÁN LÁSZLÓNÉ (1929–2013) beszélgetéseinkben maga érezte annak szükségét, hogy szóba hozza nyugdíjellátásának

győztesévé tett bennünket, s a tudomány megélésének gyönyörében szívesen áldoztunk rá némi saját többletet még kevéske szerzett eszközeinkből is. Mindenesetre egész életemben könyvek közt járóként és antikváriumokban búvárkodóként⁴ — egyetemvégzés óta Pécsre immár csak sajnos alkalmi látogatóként visszatérve — mindig feltettem magamnak s persze az antikváriusnak is a felesleges kérdést, hogy a kultúra munkásai miért nem járnak ilyen helyekre, és főként hogy miért nem gyarapítják saját intézményi gyűjteményüket vagy miért nem járulnak hozzá akár saját erőből nemzeti értékek megmentéséhez még akkor sem, ha ezt úgyszólván aprópénzből megtehetnék.⁵

Visszatérővé akkor vált e nyilvánosan ki nem mondott kérdés, amikor éppen Pécsen láttam, hogy a régikönyvesek (különösen a Kiméra) fényképdobozai éveken át csak telnek, s hiába filléres áruk, el mégsem kelnek. Pedig — véltem — nemcsak egy zárt kis történelmi közösség, de például egy Pécs méretű népmozaik 19–20. századforduló körüli portréfotói is majdnem szociológiai adalékok — ám mindenképpen biológiai antropológiai és/vagy éppen kultúrantropológiai alapanyagok, amelyek kellő tömegükben talán többet, esetleg mást is mondhatnak a kérdéses népestről, mint ami írott dokumentumokból kiindulva talán megállapítható.⁶ Elkezdtem hát jó néhány tucatot, főként névvel

egy szerény létbiztonságához is az elégtelenségét. Közeli barátként a könyvtárigazgató utód SURJÁN MIKLÓS (1933–2012) csaknem havonta kétségbeesetten telefonált, hogy beszámoljon nekem mint ANTALL JÓZSEF miniszterelnöki tanácsadó testülete kormányfőtanácsos tagjának a pécsi muzeológusok, levéltárosok és könyvtárosok egyre tovább lehetetlenülő anyagi helyzetéről, mintegy segélykiáltásként kérve, hogy próbáljam szóba hozni jövőt kizáró lehetetlenülésüket megfelelő fórumokon.

⁴ Vö. a szerző tollából 'Találkozások a nyugati irodalommal' *Magyar Napló* XXII (2010) 5, 24–29 & <https://epa.oszk.hu/03500/03573/00049/pdf/EPA03573_mm_2010_05_24-29.pdf> és 'Iszonyú mennyiségű katalógusdobozt bújtam át' *Könyv, könyvtár, könyvtáros* 25 (2016) 6, 36–46 & <https://epa.oszk.hu/01300/01367/00279/pdf/EPA01367_3K_2016_06_036-046.pdf>.

⁵ Apró példa, amikor külföldi antikváriumban például a Pécsen szolgált és meghalt két világháború közötti neves alkotmányjogász professzor, CSEKEY ISTVÁN (1889–1963) hagyatékának nem csekély kéziratos része megjelent. Pénzhiányra hivatkozva pécsi egyetemtörténeti és megyei levéltár rövid úton érdektelenségét jelezte csakúgy, mint fővárosi társaik, míg hazai megmentése jegyében a teljes anyagot pár tízezer forintért magam megvettem.

⁶ Erre egy telefonbeszélgetéskor VÁNDOR ANDREA német etnográfus — <<https://www.smb.museum/ueber-uns/mitarbeit/detail/andrea-vandor/>>, jelenleg a berlini Museum Europäischer Kulturen munkatársa, aki egy évtizedre visszatért édesapja szülővárosának néprajzi múzeumába Pécsre — hívta fel először a figyelmemet. Ez egyben családi szál is, hiszen feleségem Zalaegerszegről a pécsi Erkel Ferenc Zenegimnáziumba kerülve azután került az ismert olasztanárr VÁNDOR GYULÁÉK — <<https://mhk.szofi.net/csarnok/v/vandorgy.htm>> — Aradi Vértanúk útja és a Mátyás Flórián út kereszteződésének régi közkútja mögötti bérházban lévő lakásában albérletbe, hogy felszabadult egy szoba, mivel fiúk, az említett etnográfusasszony apja, VÁNDOR TAMÁS későbbi pszichológus — pl. <<https://www.jpm.hu/hirek/2020-05-05-digitalis-barangolas-a-muzeumban-40>> ill. <http://nemzetisegek.hu/repertorium/2007/02/belivek_51-52.pdf>, 5334 — éppen pár hónappal elébb disszidált. További szál, hogy Óbányán mives házacskát építve e nagyapa VÁNDOR GYULÁVAL alapozódott meg a pécsi intellektualitás s művészvilág számára a falu és a jönevű hentes-fürdős-vendéglátós TICHY GYÖRGY — Blasszauer Róbert 'Egy hajdani népítélet nyomában' *Pécsi Szemle* (2012. nyár), 68–74 & in <https://www.mediadigital.hu/idoszaki/pecsi_szemle/PSz_2012-02_Int.pdf> és <<https://jeltelenul.hu/tichy-gyorgy>> — strandjának kultusza. Gyermekkoromban, a második világháború után magunk is úgyszólván vasárnaponkénti kirándulókként oda tartottunk, sőt hosszan is nyaraltunk s kosztoltunk TICHY bácsiék szállóvendégeiként — amíg csak a hivatkozott irodalomban bemutatott tragikus vég be nem következett. A szakirodalomban egyébként ez állandósult téma; ld. pl. Elizabeth Edwards 'Anthropology and Photography: A Long History of Knowledge and Affect' *Photographies* 8 (2015) 3, 235–252; Katherine Hyde 'Sociology through Photography' *New Directions for Teaching and Learning* (Spring 2015), No. 141, 31–42; *Photography, Anthropology and History* Expanding the Frame, ed. Christopher Morton & Elizabeth Edwards (Farnham, Surrey & Burlington, VT: Ashgate 2009) xix + 290.

ellátottakat belőlük vásárolgatni, sőt egy idő után elkezdtem ezekből a Janus Pannonius Múzeum Helytörténeti Gyűjteményének ajándékozgatni, míg csak ki nem derült, hogy átadásra a barátként ÓDOR IMRE (1959–2015) akkor levéltárvezetőnél hagyott s megcímezett kis csomagom soha nem jutott el a címzetthez.

* * *

Utóbb történt, hogy a »Hónap dokumentuma« szép sorozatának egy karácsonyt éppen megelőző témája Pécs valahai jelességének, NAGY IMRE GÁBORTÓL a ‘150 éve született Oberhammer Antal országgyűlési képviselő, rendőrfőkapitány’ szép bemutatása volt.⁷ Mivel éppen akkoriban is szedegettem össze felgyűlt gyűjteményemből, személyes könyv- és levéltáramból olyan darabokat, amiket újfent és bizton már esetleg szülőhelyem egy másik, biztosabb közgyűjteményére hagyhatnék,⁸ felismertem a nevet, s hogy van **OBERHAMMER ANTAL**ról fényképem.

7

(2020.

december

20.)

<https://mnl.gov.hu/mnl/baml/hirek/150_eve_szulett_oberhammer_antal_orzaggyulesi_kepvisele_rendorfoka_pitany>

⁸ Több ezres nagyságrendben juttattam el külföldi bölcsészeti, társadalom- és jogtudományi könyvanyagot és jónéhány ezernyi *Pesti Napló* és egyéb két háború közti napilapszámot a Pécsi Egyetemi Könyvtárnak, megelőlegezve mintegy tízezer tételes jogbölcséleti súlypontú professzori könyvtáramnak halálom után esedékes áthagyományozását. Ez utóbbit illetően a korábbi igazgató asszony fogadókészségét azonban utódja már megtagadta, s így ennek sajnálatomra más, de az érzelmi kötődéstől eltekintve minden szempontból előnyösebb sorsa lett: immár az Országgyűlési Könyvtárban raktározódik leendő különgyűjteményként, a feldolgozáskor kikerülő duplikátumai pedig a Sapientia jogi karát (Kolozsvár) gazdagítják majd. A Csorba Győző Megyei Könyvtár Helyismereti Gyűjteményét eseti küldeményekkel már régóta segítem, legutóbb a 20. század elejétől, szüleim születésétől indulóan anyámtól összeállított kilenc családi fényképalbumunk, nagyapám és apám autókarszéria és kocsigyára termékalbuma, valamint apám második világháborús tartalékos repülőtiszt három fotóalbuma (túlnyomórészt e fentiek válogatásaként ld. <<https://fortepan.hu/hu/photos/?donor=Varga-Csaba-dr.>>), továbbá a nálam meglévő (s részben saját szerepléseket rögzítő) (és nagyrészt GARGYA LAJOS úrnak köszönhető) video-felvételek e-átadásával. A Baranya Megyei Levéltárnak adományoztam számos aprónyomtatvány mellett egy fantasztikus első világháború előtti (egykor a pécsi vásárban vett) összeállítást, Baranya Vármegye összes községe és körjegyzősége hivatalos (gumi- és viasz-) pecsétjeinek lenyomata körjegyzői aláírásokkal hitelesített gyűjteményét. Nálam összegyűlt releváns fotók e-változatát számos régi könyv kíséretében az Egyetemtörténeti Gyűjteménynek juttattam el. Pár éve pedig a Cserkész Könyvtár és Levéltár (Gödöllő) gyűjteményét gazdagíthattam — <<https://gvkik.hu:43210/szikla/kereso/rekord/554675>> ill. <<https://gvkik.hu:43210/szikla/kereso/rekord/554677>> — apám véletlenül előkerült, a pécsi Nagy Lajos Gimnázium cserkészcsapatában ceruzával írt „táborzási naplójával” és tanulmányi feldolgozásával (ami első pillanatban eldobható jelentéktelenségnek tűnhetett, ám híradás szerint e központi gyűjtemény mindezideig hasonló dokumentummal nem rendelkezett).

Ez indította fenti gondolkodásomat. Ti. a tudós főlevéltáros szerző bizonynal összeszedett írásához mindent, ami tárgyához hozzájárulhatott; eredeti, hiteles fényképe azonban a jelek szerint semmilyen közgyűjtemény katalogizált anyagában nem található. Ilyennek hiányában pedig meg kellett elégednie valahai fotó gyenge nyomdai másolata megjelenítésével, illetőleg korabeli sajtó portrégrafikákkal.

* * *

Minden helyzet egyedi, így más természetű, de szintén izgalmas felfedezés volt egy másik fotó ábrázoltjának azonosítása: **DEZSÉRI ORSZÁGH LAJOS** (Szigetvár, 1858 vagy 1859 – Magyartelek, 1912. június 23.) ő, földbirtokos gazdálkodó, az 1872-ben újjáalakult Baranyavármegyei Gazdasági Egyesület⁹ elnöke. Magyarteleken volt családi kastélya és családi sírboltja,¹⁰ felesége

⁹ Márfi Attila ' Pécs Szabad Királyi város dualizmus kori egyesületeinek vizsgálata 1867–1918' (I. rész) in *Baranyai helytörténetírás* 1989 (Pécs: Baranya Megyei Levéltár 1989), 382.

¹⁰ *Északkelet* [Szatmárnémeti] IV (1912. július 2.) 145, 3 & <https://library.hungaricana.hu/hu/view/Eszakkelet_1912_07/?pg=2&layout=s>.

LYUBIBRATOVICS MÁRIA (1873–1929).¹¹ Népfölkelő hadnagy 1887–1890 közt.¹² „[A] századfordulón DEZSÉRI ORSZÁGH LAJOS a földbirtokos és az udvarház ura. Fekete márvány síremléke a temető díszje. Arborétuma természetvédelmi terület. [...] Szemet gyönyörködtető ligetes legelője, melynek sarkában festői szépségű tavacska található.”¹³

Megjegyzik róla, hogy „cs. k. szolgabíró” apja DEZSÉRI ORSZÁGH LAJOS (1815 – 1881. június 2.), aki „Pécsett nevelkedett, itt járt iskolába, s 1837-ben itt tett ügyvédi vizsgát is. Az 1850-es években szerepet vállalt a császári közigazgatás megteremtésében Baranyában: 1850-ben a siklói, 1851-ben pedig már a szigetvári járás szolgabírája volt.”¹⁴ Gyászjelentése ez:

Bátyja JÓZSEF (1866 – Kistelek, 1902. augusztus 23.), akinek gyászjelentése pedig templomi szertartást a Magyartelekkal mint egykori uradalmi birtokközponttal szomszédos Kisasszonyfán (annak 1785-ben épült templomában) jelez.¹⁵

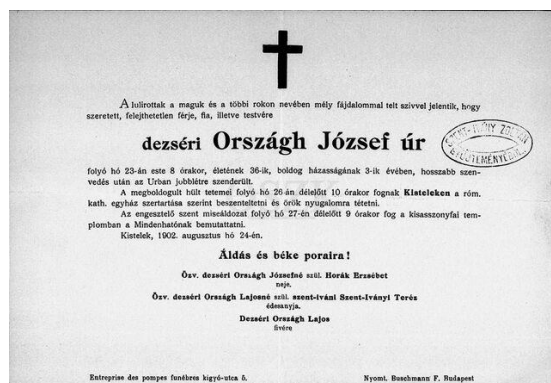
¹¹ Kaposi Zoltán ‘A Felvidék és a Dél-Dunántúl gazdasági és társadalmi kapcsolatai a 18–19. században’ *Közép-Európai Közlemények* 4 (2011) 1 (No. 12), 41–51, 45.

¹² Matiegka Lipót *A m. k. pécsi 8-ik honvéd huszár ezred története* (Pécs: Pécsi Nyomda 1899) & <https://www.mediadigital.hu/helyismereti_konyvtar/matiegkalipot_amkpecsi8ikhonvedhuszar_1899.pdf>, 153, [225] és [229].

¹³ <<http://www.holvan.hu/hu/terkep/telepules/Magyartelek>>

¹⁴ Uo. 46.

¹⁵ <<https://www.geni.com/people/Lajos-Orszagh-dezséri/6000000174646285915>>

Róluk írja az agrártörténet és agrárszociológia monográfusa,¹⁶ hogy

„A família legjelesebb gazdálkodója a két LAJOS (1858–1912) volt. ORSZÁGH I. LAJOS (1815–1881) örökölte apjától, IMRÉTŐL a pécsi Apácza utca 8. szám alatti ingatlant, amit aztán továbbadott a SCITOVSZKY MÁRTON és ORSZÁGH PAULINA lányát feleségül vevő bonyhádi PERCEL VILMOSnak. ORSZÁGH LAJOS megszabadult a szétszabdalt ősi földjeitől, s vett magának egy egy tagban lévő uradalmat a Péctől mintegy 25 km-re délkeleti irányban lévő Magyartelek és mellette Magyarmecske faluban, ahol egyedül ő volt nagyobb földdel rendelkező ember, s a legnagyobb adófizető is. Szerencséje is volt, hiszen viszonylag könnyen hozzá lehetett jutni a földhöz, mivel a CZINDERY LÁSZLÓ halála után WENCKHEIM BÉLÁRA maradt hagyatéknak az új tulajdonos párizsi laza életmódjával hamar a nyakára hágott, így a zártartónak el kellett adni több volt CZINDERY uradalmat. Fia, ORSZÁGH II. LAJOS Pécssett járt iskolába, jogi ismereteket szerzett. Ő volt az, aki a magyarteleki uradalmat messze földön híres mintagazdasággá alakította át. A fennmaradt adatok szerint az új fajták kikísérletezésében, nyugati növények meghonosításában és terjesztésében, szakmai tanácsadásban is élenjáró gazda volt ORSZÁGH LAJOS. A földesúr a hajdan CZINDERY által épített, ma is meglévő klasszicista kúriában élt. ORSZÁGH LAJOS halála után 1914-ben (mivel fia, már korábban elhunyt) özvegye az uradalmat eladta KAMMERER FERENC somogyi és baranyai földbirtokosnak, aki korábban a nem messze lévő Kastélyosdombón gazdálkodott. ORSZÁGH II. LAJOS a 19–20. század fordulóján a Baranya Vármegyei Gazdasági Egyesület elnöke volt. Ez az egyesület a reformkori kezdemények után 1872-ben szerveződött újra, s élt egészen a második világháború végéig. Alapvető célja: »Tanulmányozni és megismerni a vármegye mezőgazdaságának minden ágát és a hitelviszonyokat, figyelmeztetni a közösségeket a hiányokra és a fejlődést gátló akadályokra, javaslatot tenni azok orvoslására, illetve elhárítására.« Ilyen probléma a 19. század vége felé több is akadt, gondoljunk csak a századvégi filoxéra-járványra, avagy az agrár-ar-depresszió okozta gazdasági változásokra.”

Mindezeket túl is emlékezetes — bár úgyszólván végig magánosan telt, de annál több ön- és közösségépítő erőfeszítésben gazdag — élete, amint ezt nekrológjai tanúsítják:

¹⁶ Kaposi, 47–48.

17

(Az utolsó dezséri Országh halála.) Dezséri Országh Lajos magyarteleki földbirtokos, a hírneves baranyamegyei dezséri Országh familia utolsó sarja, június 25-én magyarteleki birtokán meghalt.

Országh Lajos középiskoláit Kalocsán a jezsuita convictusban végezte. A német nyelv elsajátíthatása céljából önkéntes évét, később Baranyamegyébe került cs. és kir. 7. huszárezrednél Grätzben szolgálta le, hol tart. hadnagy is lett. Hazajövén közigazgatási hivatalt vállalt és Szentlőrincen tb. szolgabíró lett.

Magyartelek és Lajosháza puszta, családi birtokuk bérlete lejárván, átvette azok kezelését és egészen a gazdálkodásnak szent-

telte életét, a szomszédos Gyulassy-féle birtokot is bérbe vévén, gazdaságát vármegyénk egyik legrendezettebbjévé fejlesztette. Közben évenként nagyobb utazásokkal gazdagította tapasztalatait. Volt Egyiptomban, Török, Lengyel, Német, Franciaországban és Afrikában stb. Itthon pedig tevékenységét a közügyeknek szentelte. Mint a Pécs-Feketeviz lecsapoló társulat igazgatója, ügybuzgó és lelkiismeretes ténykedésével rendezte e közérdekű társulat ügyeit. 1897—1911-ig a Baranya vm. gazd. egyletnek volt közszeregetben álló elnöke s mint ilyen a jelenlegi egyesületi titkárral nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az egyesület mai magas nivóját elérje. Mint igazi gavallér ember, általánosan ismert uri modoráról, és jótékonyágáról az egész megyében ismert volt. Vele kihalt a dezséri Országh család és kevesebb lett a megyében ugys gyéren képviselt gentri család; melyet a végzet úgy látszik üldözött. U. i. édes atyja majd 30 éven át, szemévilágától megfosztva élt, nagybátyja Országh József, ki Pécsen a 70-es években neves ügyvéd volt, rákbetegségben korán elhunyt, fivére szintén fiatalon halt el. Édes anyját, kit rajongásig szeretett, a mult évben temették el. Reája nézve pedig édes anyja elvesztése oly nagy csapás volt, hogy elősegítette áldásos életének oly korán bekövetkezett végét. Jólelkű hitvesével, ki utolsó lehelletéig odaadóan ápolta, nagyszámu tisztelőinek és jóbarátainak fájdalmas emléke kíséri őt utolsó utjára, a magyarteleki családi sírboltba. Hol az ő szerettei is nyugosznak. Áldott legyen emléke!

18

szabadítja. Gerincsorvadás pusztította el viruló életét, melyet sem az orvosi tudomány, sem a leg gondosabb, legodaadóbb ápolás meg nem menthetett. A szörnyű kor előjelei már mintegy nyolc évvel ezelőtti jelentkezett s Országh Lajos budapesti, bécsi tudós professzorok tanácsát, orvosi segélyét vette igénybe, eredménytelenül; a lassan előbetegség mégis csak legyőzte az erős férfit, ki nek elmulása veszteség a közéletre, veszteség mindazokra, a kik ismerték, tisztelték, becsülték s őszinte szeretettel viseltek iránta.

Országh Lajos ősnemes család sarja, régi baranyai birtokos, a dezséri dezséri Országh család utolsó leszármazója, mivel a familia kihalt. Édes atyja Országh Lajos, a ki férfikora delén elvesztette látását, a mult század hatvanas éveiben Pécsen lakott. Ugyanakkor élt itt fivére, Országh József. Mind a két család az akkori uri társadalom élőköltségei közt foglalt helyet. Országh Lajos elemi iskolai tanulmányait Pécsen, a gimnáziumot Kalocsán végezte. Atyját igen korán veszítette el s így alig végezte be középiskolai tanulmányait, édes anyja mellett a magyarteleki, akkoriban kistéleki gazdaság vezetését vette át. Mint gazdálkodónak, vármegyei virilitának elég ideje maradt, hogy a törvényhatósági életből is kivegye a maga részét. A vármegye állandó választmányának, közigazgatási bizottságának s a különféle szakbizottságoknak évek hossza során át tagja volt. Nagy vizeket nem zavart, mindig a békés, esendés, de hasznos munkásság híveként működött, s különösen gazdasági téren szerzett olyan érdemeket, a melyekért mindenkor a legnagyobb elismerés illette meg.

Nemes érzésű, finom lelkületű, igazi ur volt, a ki minden örömet szerető édes anyja oldala mellett, a gazdaságban, a közélet munkájában talalta föl fezenkívül az utazás képezte nagy gyönyörűségét. Bejárta Európa világvárosait s különös szeretettel utazott le Konstantinápolyba, Athenbe s innen áthajózott az afrikai partokra, hol Kairóban, Alexandriában heteket töltött. Mint legényember élte le életének java részét s csak két évvel ezelőtti nősült meg.

19

Mindezek ellenére, amint ez sajnálatosan gyakran előfordul, az utókorban meggyalázták emlékét. Kései özvegye temetői sírboltjánál még 1914-ben Magyarteleken egyedülálló művészi objektummal, márványtalapzaton »Fekete asszony« emberméretű szobor állításával fejezte ki gyászát. Am mostanában, már a rendszerváltást követően, pár évvel azután, hogy a sírbolt kovácsoltvas kerítését már ellopták, magát a szobrot is 2006 nyarán lefűrészelték. S mint a sajtó megjegyzi, értékét akkor tízmillió forintos értékre becsülték. Noha a község nyomravezetői jutalmat is kitűzhetett, a nyomozás eredménytelennek bizonyult.²⁰

¹⁷ <<https://hu.wikipedia.org/wiki/Magyartelek>>

¹⁸ *Dunántúl* II (1912. június 25.) 141, 2–3.

¹⁹ *Pécsi Napló* XXI (1912. június 25.) 142, 2.

²⁰ *Új Dunántúli Napló* XVII (2006. augusztus 5.) 212, 5 és *Népszava* CXXXIII (2006. június 1.) 127, 11.

* * *

Egyedülállóan figyelemreméltó háttér tárulkozik fel két, véletlenül egymás mellé került fiatal hölgyfotó, valójában leánytestvérek, jelesül egy EXNER-fényképen **VESSELY VILMA** ill. egy ZELESNY-fényképen **VESSELY PAULA** portréiból.

VILMA

PAULA

E hölgyek, a középosztály úri asszonyai a sajtóban — és tekintünk csak vissza a múlt tényeire, így arra, hogy még Baranya kisvárosaiban is olykor két-három egymástól független napilap található — rengetegszer szerepelnek, akár merő jelenlétükkel az általuk is szervezett, segített, vagy pusztán jelenlétükkel erősített társas rendezvényeken, akár a legkisebb felajánlással (ruhadarabbal, tucatnyi tojással, néhány kiló zsírral), amit e kor végletes szegénységében a világháború alatt a frontszolgálatot teljesítő katonáknak, a háború utáni zűrzavarban, valamint a közelgő világválság idején kevésbé szerencsés embertársaiknak nyújthattak.

*

Mint majd látni fogjuk, **VESSELY VILMÁR**ól e húghoz képest kevesebbet tudunk. S ezt a keveset is még tovább bonyolítja, hogy esetleg három leánytestvér volt, mert **VILMÁN** túl még két férjezett név szerepel a sajtóban, **PAULA** és **IDA**, akik bizonyosan testvéri kapcsolatban voltak egymással, és ez a sajtó számára is ismert kellett legyen, mivelhogy ők — már ha egyáltalán mindketten előfordultak — társaséleti riportokban együtt is szerepeltek.²¹ Sőt, **VILMA** előfordul **PAULA** legközelebbi társaságában is, amikor a siklói Vörös-kereszt fiók-egylet 1882. december 2-án a helyi nagyvendéglőben tart hangversenyt s hét száma közül az

²¹ *Dunántúl* XXX (1940. szeptember 12.) 207, 7, valamint *Mohácsi Hírlap* XXIX (1940. szeptember 15.) 37, 3 és (1940. szeptember 15.) 37, 3. **VISY PÁLNÉ** és **SZTANKOVICS PÁLNÉ** így különösen együtt szerepelnek egy idősödő beremendi papnak a pécsi székesegyház Corpus Christi kápolnájában celebrált ünnepi szentmiséjéről szóló beszámolóban („Ott volt Siklósról **VISY PÁL** járásbíró, **SZTANKOVICS PÁL**...” — ‘A beremendi gyémántmisés’ *Pécsi Napló* X (1901. március 20.) 67, 3 —, valamint egy „az óvodás gyermekek karácsony fájára adakoztak” hírben — *Siklós és Vidéke* XV (1902. december 21.) 51, 3 — csakúgy, mint (bár most **STANKOVITS PÁLNÉ** névívással) egy pár héttel későbbi — ‘Sylvester-estély Siklósön: Fényesen sikerült műkedvelői előadást rendezett a »Siklói izr. betegsegélyző nőegylet« december 31-én a »Pelikán« szálloda nagy termében’ *Pécsi Napló* XII (1903. január 4.) 3, 10 — társasági esemény riportjában.

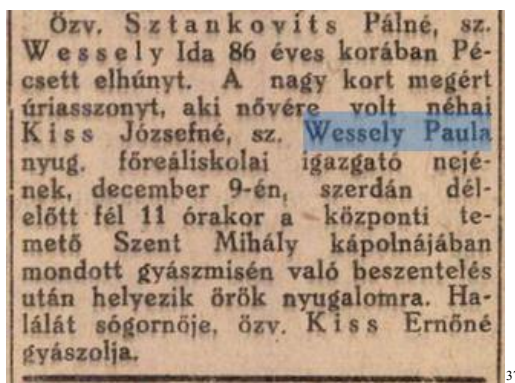
Végrendelete ekkor lép hatályba. Ekkor válik egyszersmind ismertté is, mivel egyebek közt ebben rendeli a mohácsi fogadalmi templom történetesen legelső misealapítványát, valamint „családi iskolai ösztöndíjalapítványát”,³¹ amelyet Pécs város törvényhatósági bizottsága hamarosan meg is tárgyal, hiszen 1940. évi rendkívüli közgyűlésének egyik utolsó, 44. napirendi pontja lesz máris „VISY PÁL és neje WESSELY VILMA családi iskolai ösztöndíjalapítványa.”³²

És egy hónap múltán már színre lépnek az örökösök is, hirdetve, hogy a „Kossuth Lajos utca 40. szám alatti 5 szobás, fürdőszobás, kertesház és a mohácsi határban, Osztás dűlőben (kölkedi csárda közelében) egy tagban levő 12.366 □-öl szántó készpénzfizetés ellenében néhai VISY PÁLNÉ örökösei által eladó. Ugyancsak ott eladó egy jókarban levő zongora is.”³³ Feltehetően sürgető volt az eladás s talán ehhez mért az ár is, mindenesetre a zongora pár napon belül már elkelhetett, hiszen a két hét múltán megismételt hirdetés³⁴ ezt már nem tartalmazza.

*

A WESSELY-kisasszonyok közt felbukkant WESSELY IDÁRÓL a sajtóból annyit tudhatunk csak meg, hogy 1856 körül születhetett, és hogy SZTANKOVICS PÁL siklói járásbírói tisztviselő és WESSZELY IDA [így!] esküvőjét 1884-ben rendezik Siklóson.³⁵ A férjről annyi tudható még, hogy a siklói görög keleti hitközség elnöke.³⁶

1942 telén hal meg, s Pécssett temetik.

37

*

³¹ Pécsi Napló LII (1943. szeptember 29.) 220, 2 és Új Magyarország VII (1940. szeptember 13.) 208, 7.

³² Pécsi Napló LII (1943. szeptember 29.) 220, 2.

³³ Mohácsi Hírlap XXIX (1940. október 13.) 41, 4.

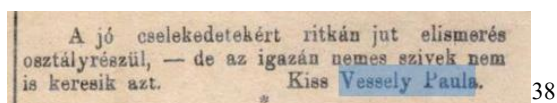
³⁴ Mohácsi Hírlap XXIX (1940. október 27.) 43, 4.

³⁵ Pécsi Figyelő XII (1884. szeptember 20.) 39, 5.

³⁶ Pécsi Napló VIII (1899. június 6.) 126, 2.

³⁷ Dunántúl XXXII (1942. december 8.) 278, 5.

A két testvérfénykép második hölgye **VESSELY PAULA**. Az ő lehetséges háttéréről annyi tudható, hogy egy hasonló, de immár férjezett nevű asszony bizonyosan kiemelkedő szerepet játszott egy pécsi, majd két hét múltán Mohácsott megismételt rendezvényen, merthogy ennek emlékalbumához egy nemes gondolattal hozzájárult. Avagy, amint az ismétlés beszámolója írja: „A Pécsi Jótékony Nőegylet és a Mecsek-egyesület június 18-án a Tettyén fényes tavaszi ünnepet rendezett. Az ünnepet virágkorzó nyitotta meg. A nőegylet a virágkorzó emlékére díszes albumot adott ki, melyet **KÉRY GYULA** hírlapíró szerkesztett. Ebből az albumból válogattuk ki azokat az apróságokat, melyek — a mohácsi nőegylet mai ünnepélye alkalmából — szintén alkalomszerűség jellegével bírnak. Az album ára 69 kr. A Szerk.” — és számos szépasszony és uraság léleknemesítő üzenete közt idézi az itt megnevezett hölgy szép igéjét:

És hogyan is emlékeznek erre az eseményre mások?

„*Június A. D. 1893.* Egy kedves emlék, amelyet a Pécsi Jótékony Nőegylet javára 1893. június 11-én rendezett virágkorzó emlékére a rendező bizottság megbízásából szerkesztett Valaki és írtak Valakik, hogy aztán **FEILER MIHÁLY** a Püspöki Lyceum nyomdájának betűivel öntse formába a századvég tipográfiai művészetével. És az utolsó oldalon hírül adja azt, hogy a kocsikorzóval még nem ért véget a gazdag júniusi program. Mert 1893. június 18-án a Pécsi Jótékony Nőegylet a Mecsekegylettel karöltve virágünnepélyt is rendez majd a Tettyén, ahol a gazdag műsor fénypontjaként a villanyvilágítást »a Ganz és Társa cég által díjtalanul átengedett hatalmas dynamo« fogja szolgáltatni az özv. **BIEDERMANN GUSZTÁVNÉ** által szintén díjtalanul átengedett gőzgép segítségével, hogy a Tettye fennsíkját nyolc, egyenkint 1000 gyertyafényű villamos ívlámpával varázsolja nappallá, amikor a hét órára kitűzött első négyes véget ér.”³⁹

³⁸ ‘Mozaik: A »Június« albumból’ *Mohács és Vidéke* XII (1893. július 2.) 27, 1 és 2. Megjegyzendő, hogy a fenti adatoknak megfelelő mű sem az Országos Széchényi Könyvtárban, sem a pécsi Tudásközpont vagy a Mohácsi Jenő Városi Könyvtár (Mohács) állományában nem található. De talán el sem készült igazán. Merthogy egyfelől a *Pécsi Napló* II (1893. június 11.) 133, 4 & 3 megerősíti, hogy **KISS JÓZSEF**, valamint **KISSNÉ WESSELY PAULA** adtak kéziratot s az a Lyceum nyomdában „szedődve” „a jövő hét közepére teljesen elkészül”, ámde másfelől a szerkesztő **KÉRY GYULA** (Buda, 1969 – Budapest, 1919) éppen 1893 júliusában, a *Budapesti Hírlap* szerkesztőjének hívására máris távozik vissza szülőhelyére, a fővárosba, mindörökre. Vö. Gyánti István ‘»Baranya vármegye és a Dunántúl első napilapja«: A Pécsi Napló indulása és fejlődése a századfordulóig (1892–1902)’ in *Óttorony vonzásában* Dolgozatok a Csorba Győző Könyvtár Helyismereti Gyűjteményének műhelyéből, I (Pécs: Csorba Győző Könyvtár 2014), 58–75 [Csorba Győző Könyvtár kiadványai 2] & <https://www.mediadigitar.hu/helyismereti_konyvtar/csorba_gyozo_konyvtar_ottorony_vonzasaban_2014.pdf>, 63. Ámde talán mégis megjelent, láthatták mások — sokan — is, ha egyszer egy emlékezés úgy számol be erről az albumból, mint ahogyan az a másik emlékezésben olvasható.

³⁹ Az emlékezésszöveg és a fametszetszerű kép egyaránt in *Dunántúl* XXX (1940. március 24.) 67, 23–24.

Férjével hamarosan a pécsi (ma Szabadság utcai) SCHLAUCH-villatelepen vásárolnak majd házat, történetesen a kezdeményező s építtető SCHLAUCH IMRE (1840–1904) nagybátyja, SCHLAUCH LŐRINC (1824–1902) szatmári, majd nagyváradi püspök, bíboros tulajdonából.⁴⁰ Különös módon e villatelep monografizálása ad számunkra további kulcsot lakójához is. Mert eszerint

„Az M1 villában KISS JÓZSEF, az Állami Főreáliskola tanára lakott. LENKEI őt titulálta a Mecsek Egyesület nagyra növelőjének, így valószínűleg benne kell keresnünk az egyesület által kiadott [...] útikönyv szerzőjét. Lelkes amatőr fényképészként a Nemzeti Casinóban országos fényképkiallítást szervezett, de oszlopos tagja volt a Pécsi Dalárdának is. 42 évi tanári működés után az igazgatói székből vonult nyugalomba 1921-ben. Az ábrázoló mértant és mennyiségtant tanító tanár munkásságát az iskola 1921/22-es évkönyve is kiemeli: „KISS JÓZSEF típusa volt annak az eszményi gondolkodású tanárnak, aki egyaránt él az iskolának és a társadalomnak.” Apja a *Pécsi Figyelő* szerkesztője volt, GYULA nevű testvére — ki évi 3500 koronáért a MÁV üzletvezetőségének kereskedelmi osztályán dolgozott — talán azonos az L villa, bankhivatalnok ERNŐ öccse pedig a G villa lakójával”.⁴¹

Férje tehát a Pécssett úgyszólván mindenkitől ismert, ikonikus KISS JÓZSEF (1858–1939), aki a tanítást Siklóson 1881-ben kezdve 1884-ben lesz Pécssett főreáliskolai tanár. Ismertségét ugyanakkor minden szabad ideje elhivatottságának köszönheti — annak, hogy kezdeményezi a Mecsek Egyesület létrejöttét (1891), amely köré a Nádor Szállodában hamarosan péntekenként „Kiss József asztal” szerveződik; időközben a Pécsi Bicikli Klubnak is alapító elnöke; négy évtizeden át a *Mecsek Egyesület Évkönyvének* szerkesztője (1892–1932); s ezen szerteágazó buzgalomnak az egyik kifejeződése lesz majd az, hogy az 1906-ban elkészült misinai kilátó egy évtized múltán, az Egyesület jubiláris közgyűlésén 1916-ban, majd „Kiss József kilátó” nevet vesz fel.⁴² Tehát nemcsak „alapító tagja és első titkára volt az egyesületnek. Több útikalauzt írt a Mecsekről, s kezdetben ő jelölte ki a turistautak vonalát, a pihenők és padok helyét.”⁴³

⁴⁰ *Pécsi Közlöny* XIII (1905. június 11.) 113, 8.

⁴¹ Pilkhoffer Mónika ‘Schlauch Imre építész és villatelepe Pécssett’ *Sic Itur ad Astra* (2000) 3, 93–130 & <https://epa.oszk.hu/01000/01019/00031/pdf/EPA01019_sic_itur_ad_astra_2000_03_093-130.pdf>.

⁴² Polgárdi Géza ‘A Mecsek ébresztője Kiss József (1858–1939)’ *Turista Magazin* CXV (2004, július 1.) 7, 34–35.

⁴³ *Új Dunántúli Napló* XX (2009. június 22) 168, 9.

Ráadásul 1892-től negyed évszázadon át szerzője lett hét turista könyvecskének is.^{44;45}

A házaspár későbbi sorsáról már csak a férj halála kapcsán, a KISS JÓZSEFet megillető melegségű gyászhirdetményekből értesülünk:

Minden külön értesítés helyett!

†

Kiss Józsefné szül. **Wessely Paula** mint le-sújtott hitvese a maga, valamint kiterjedt gyászoló családjai nevében is mélyes szomorúsággal tudatja, hogy áldott jó-ságú férje, sógor, nagybátya és legjobb rokon

Kiss József
nyug. főreáliskolai tanár, címzetes igazgató

e hó 29-én este 9 óraker hosszab betegség és az utolsó kenet áldásában részeseülve életének 82-ik és páratlan boldog ház-aságának 58-ik évében szive megszűnt dobogni és az Urban csendesen elhunyt.

Isten akarata előtt fejet hajtva július 31-én, hétfőn délután 5 óraker kísértük a róm. kath. anyaszentegyház szertartása után a központi temető ravatalozójából, összetört szívvvel utol-só útjára a családi sírboltba.

Az engesztelő gyászmeáldozat az elhunyt lelke üdvéért augusztus 1-én, kedden d. e. 9 óraker lesz a székesegyház Cor-1-1s Christi kápolnájában az Úrnak felajánlva.

Pécs, 1939. július 30.

Soha el nem múló emléke örök eszményként marad meg előttem! |
Részvétlatoztatás mellőzesét kérjük. Lakás: Arany János utca 3. sz.
Wranitsch Gizella temetk. intézet Pécs, Szegedi-orazagut 12.

Az Apollo Projektograf Rt. igazgatósága, felügyelőbizottsága és tisztikara mély megilletődéssel jelent, hogy nagyérdmő alapító igazgatósági tagja

KISS JÓZSEF ÚR
ny. főreáliskolai igazgató,

nemes lelkét visszaadta Teremtőjének.

Távazása súlyos vesztesége vállalatunknak, amelyet fennállása óta finomult izlésével, szeretetteljes gondosságával támogatott.

Amidőn mély fájdalommal búcsuzunk Tőle, akinek egész élete a szépség-kultuszának volt szentelve, áldjuk halott poraiban is felejthetel n emléket.

Köszönetnyilvánítás

Szeretett férjemtől végtelen fájdalommal búcsúztam, vigasztalásomra volt, hogy bánatom-ban nagyon sokan osztottak; miért is szívből jövő köszönetet mondok, áldott emlékt

Kiss József
nyug. főreáliskolai tanár, cím-zetes igazgató

ravatalára küldött koszoruk és csokrokért, valamint minden kedves részvétért, melyet a te-metésen vagy a gyászmisén való személyes megjelenésükkel jut-tattak kifejezésre.

Özv. Kiss Józsefné,
szül. Vessely Paula.

46

E történet folytatásában viszont úgyszólván már-már az érthetlenség birodalmában lebeg, hogy maga a KISS JÓZSEF özvegyeként így megismert VESSELY/WESSELY PAULA haláláról kizárólag közvetve, kishúgát, VESSELY/WESSELY IDÁT illető — fentebb már bemutatott — gyászhirdetéséből értesülhetünk:

44

Ld.

<https://corvina.tudaskozpont-pecs.hu/WebPac.pmvedb/CorvinaWeb?scanbasketset=AUTH_1707_4%2CAUTH_677422_4%2CAUTH_21203_1_5%2CAUTH_978737_4%2CAUTH_288523_5%2CAUTH_270059_5%2CAUTH_55923_4%2CAUTH_863_447_4%2CAUTH_26429_4%2CAUTH_637553_4&page=&perpage=0&action=scanbasket&actualsearchset=&actualsort=&language=¤tpage=scan&text0=&index0=&whichform=scanform&showmenu=&recnum=&marcposition=&index=AUTH&scanonly=AUTH_270059_5&showonetype=>>

amikhez még egy — csupán az Országos Széchenyi Könyvtárban és a szegedi Somogyi Könyvtárban található kiadvány is járul: *Természetbarátok Turistaegyesülete Pécsi Csoportja története és jubileumi évkönyve* 1922, összeáll. Bihari Ödön, előszó Kiss József ([Pécs]: Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Rt. 1922) 64.

⁴⁵ Ld. még pl. *Pécsi Napló* XLIX (1940. április 28.) 96, 4; Baronek Jenő 'A 121 éves Mecsek Egyesület – Vargha Dezső »Kiss József emlékezete«' *Dunántúli Napló* XLIV (1989. augusztus 11.) 220, 3; *Pécsi Szemle* XV (2012) 1, 46-57.

⁴⁶ *Dunántúl* XXIX (1939. augusztus 1.) 174, 8 ill. (1939. augusztus 6.) 179, 12.

Özv. Sztankovits Pálné, sz.
Wessely Ida 86 éves korában Pé-
csett elhunyt. A nagy kort megért
úriasszonyt, aki nővére volt néhai
Kiss Józsefné, sz. Wessely Paula
nyug. főreáliskolai igazgató neje-
nek, december 9-én, szerdán dél-
előtt fél 11 órakor a központi te-
mető Szent Mihály kápolnájában
mondott gyászmisén való beszentelés
után helyezik örök nyugalomra. Ha-
lálát sógornője, özv. Kiss Ernőné
gyászolja.

* * *

Végezetül KEIL ETUSKA kisasszony fényképe jön a sorban, aki magát — merthogy valószínűleg igazolványképről van szó — a Pécsi Országos Kiállítás (1907) munkásának mondja:

1891 körül születhetett, merthogy iskolázódását a Belvárosi elemi népiskolában 1897-ben kezdi el⁴⁸ és bár nem jobb eredményekkel, de 1904-ben fejezi be. 1905-ben elvégez egy női kereskedelmi tanfolyamot,⁴⁹ majd — egyidejűleg talán? — beiratkozik a Miasszonyunk rend tanítónőképző-intézetébe, amelynek viszont már az első osztályából kimarad.⁵⁰

⁴⁷ *Dunántúl* XXXII (1942. december 8.) 278, 5.

⁴⁸ Pécs szab. kir. város összes községi népoktatási tanintézeteinek *értesítője* az 1897–98. iskolai évről, összeáll. Schneider István (Pécs: Taizs József 1897), 9.

⁴⁹ Pécs szab. kir. város összes községi népoktatási tanintézeteinek *értesítője* az 1905–1906. iskolai évről, összeáll. Schneider István (Pécs: Wessely és Horváth Könyvnyomda 1906), xv.

⁵⁰ A Miasszonyunkról Nevezett Pécsi Nőzárda Nevelő- és Tanintézetének *Értesítője* az 1905–1906. iskolai évről (Pécs: Taizs Dezső 1906), 90.

Valamikortól, de 1912-től bizonyosan a postaigazgatóságon dolgozik, díjnyomon.⁵¹

1909 elején részt vesz a Pécsi Katolikus Kör bálján,⁵² 1912 farsangján pedig egy a pécsi postaigazgatóság segédtisztjeitől kezdeményezett és szervezett, de a város által felkarolt jótékonyági bálon,⁵³ s feltehetően 1913-ban, huszonekét évesen kötelezi el magát egy komoly úr mellett. A híradás szerint ugyanis „MOSTBACHER GYÖRGY uradalmi intéző és KEIL ETELKA” ekkor kötnek házasságot.⁵⁴

Férje (Szederkény, 1886. augusztus 6.), azaz „MOSTBACHER GYÖRGY, gazdasági hivatalnok, Szlavónia”, aki 1904-ben érettségizik a Pécsi Felső Kereskedelmi Iskolában,⁵⁵ majd egy év múltán, 1905-ben iratkozik be Óvárra a gazdasági akadémiára.⁵⁶

A házaspár meglehetősen koráról annyit tudunk csupán, hogy 1942-ben a címük „MOSTBACHER GYÖRGY intéző, Vas Gereben-u. 1.”⁵⁷

Maga az asszony szép kort ért meg, hiszen a halotti értesítés szerint kilencvenöt éves korában, több leánygyermeket felnevelten, 1986-ban távozott az evilágból.

* * *

Nem mindenkiről található fel azonban adatok, noha maga a név, valamint a fotó pécsi volta, vagyis ZELESNY KÁROLY fotóműhelyében készülte a fénykép hát- és

⁵¹ 'A pécsi posta- és távirda igazgatóság negyedszázados jubileuma' *Dunántúl* II (1912. július 28.) 169, 3 és *Pécsi Újlap* VI (1912. július 28.) 169, 2.

⁵² *Pécsi Közlöny* XVII (1909. január 22.) 17, 4 és *Pécsi Újlap* III (1909. január 23.) 17, 2.

⁵³ 'A pécsi postások jótékony egyesületének táncmulatása' *Pécsi Napló* XXI (1912. január 21.) 16, 6.

⁵⁴ *Pécsi Napló* XXII (1913. október 19.) 237, 8 és *Dunántúl* III (1913. október 19.) 242.

⁵⁵ A Pécsi Városi Felsőkereskedelmi Iskola és a vele kapcsolatos Női Kereskedelmi Tanfolyam *Értesítője* az 1910–1911. iskolai évről, közli Schindler József (Pécs: Madarász Béla Könyvnyomdája 1910), 15. Épületét 1913-ban e célra a Várady Antal utca és a Dischka Győző utca sarkán emelték, majd 1923-ban átépítették, hogy kórházzá lehessen.

⁵⁶ <<http://ovarigazdasz.hu/szovetseg/sajtovisszhang/18-tablok-efolyamok/1281-1905-07-adat.html>>

⁵⁷ *Pécs-Baranyai címtár* 1942, szerk. Császár Géza (Pécs 1942) & <https://library.hungaricana.hu/en/view/BARM_CimNevTar_PecsBaranyaiCimtar_1942/?pg=498&layout=s>, 495.

⁵⁸ *Dunántúli Napló* XLIII (1986. március 17.) 75, 6.

előoldaláról egyértelműen kiderül. Ilyen például egy bizonyos komoly tekintetű **GUSTAV LÁSZLÓ**, akiről ez idő szerint semmiféle híradást nem találtam.

